

ŞAMUHAMMET GANDYMOW,

*Döwletmämmet Azady adyndaky
Türkmen milli dünýä dilleri instituty,
filologiya ylymlarynyň kandidaty*

MAGTYMGULYNYŇ SOPUÇYLYK GARAÝYŞLARYNDAKY RUHY-AHLAK GÖZLEGLER

Sopuçylyk taglymatynyň öňe süren ahlak kadalary öz tebigaty boýunça içki ruhy päkligi ykrar edýär. Bu taglymat ruhy-ahlak kämillige ýetmegiň dört ugruny hödürleýdir. Sopuçylyk ruhy-ahlak kämilligi ahlak päkligine we arassalygyna daýanýan kämillikdir. Şeýle ahlak kämilligine ýetmek üçin sopy ruhy päkleniş, ahlak taýdan arassalanyşyň dört basgançagyny geçmeli bolupdyr. Birinji basgançak – beden päkligi. Ikinji basgançak – şerden we gahardan saklanmak bilen ruhy taýdan päklenmek. Üçünji basgançak – ynsany haýwana ýakynlaşdyrýan ýa-da oňa öwürýän ýaramaz gylyklardan we edim-gylymlardan päklenmek. Dördünji basgançak – köňül köşgüniň iç ýüzüniň päkligini we onuň syrçalanan ýaly ýalpyldap duran arassalygyny gazanmak.

Magtymgulynyň ýüreginde besleýän ahlak päkligi hem ruhy arassalanyşyň şu dört basgançagynyň çäklerinde göz önüne getirilýär. Muňa şahyryň şu aşakdaky bendi doly şaýatlyk edýär:

Her zaman Magtymguly, halk içre gezme, lap edip,
Sakla gybatdan diliň, ugrunda gez ynsap edip,
El uzatma köp pisada, ýör Hudadan howp edip,
Sopulyk esbaby hoşdur, geý içni sap edip,
Bolsa möý-möjek içim, bu eski şaly neýlerem.¹

Diýmek, Magtymgulynyň şygyr gahrymanyna sopulyk esbaby hoş görünýär. Şoňa görä ol özüniň ruhy-ahlak garaýyşlaryny sopuçylyk ruhy päkliginiň çäklerinde ýüze çykarýar. Gademlik etmezlik, men-menlikden gaça durmak, diliň gybatdan saklamak, ynsabyň päkläp, Allanyň gullugynda durmak, bozgaklykdan, şerden el üzmek,

¹ Magtymguly. Eserler ýygyndysy. II jilt, Aşgabat, «Ylym», 2013, 281 s.

Hudaýdan howatyrly gezmek, içini sap etmek – bularyň hemmesi diňe bir bendiň dowamynda orta atylan sopusylyk didaktikadyr. Magtymguly özüniň şu hili ruhy päklige ýugrulan ahlak konsepsiýasy bilen Magtymguludyr. Şahyryň sopusylyk ruhy-ahlak konsepsiýasyndan ugur alýan şygyr gahrymanynyň häsiýet bitewiligini emele getirýän hem dünýewi we mistiki päklikdir.

Magtymgulyň sopusylyk bilen ilteşiklidigini tassyklamaklyk ony orta asyr döwrüniň garaňky künjüne itermek däl. Sebäbi şahyr sopusylyk ruhy-ahlak ýörelgelerine esaslanýarka hem dünýewi ahlak ýörelgelerinden daşlaşmaýar. Magtymgulyň sopusylyk ruhy-ahlak ýörelgelerinden üzňe saklap, onuň filosofiýasyna-da, döredijilik keşbine-de doly baha bermek kyn bolar. Aslynda özüniň sopusylyk ýola düşenine buýsanyp, ony öwrän-öwrän nygtaýan şahsyýeti hem, onuň şygyr gahrymanyny hem öz ynanjyndan, garaýşyndan daşlaşdyrjak bolmagyň hiç bir jähtden zerurlugy-da ýok. Şahyr özüniň sopusylyga bolan garaýşyny, oňa bolan pelsepewi ilteşigini şeýle beýan edýär:

Ähli-Hak bolsam, diýer men: «Özge haly neýlerem»,
Bu sowulmaz derdi, sansyz galmagaly neýlerem.
Owwaly zowky-surur, hasratly maly neýlerem,
Ahyry möwt-u gubur, bu boş hyýaly neýlerem,
Bolmuşam men zowk ähli, esbaby-melaly neýlerem.¹

Şahyr özüniň sopusylyk ahlagyna bolan buýsanjyna ikeriňlenmäge ýer goýmaýar. «Ähli-Hak bolsam» – sopy, sopusylygyň wekili bolsam, maňa başga hal gerek däl – diýip durka, ony sopusylyk ýörelgelerinden çetleşdirmek mümkin däl. Şygyr gahrymany ähli-hal bilen özüni zowky-sapada ýaly duýýar. Oňa bu dünýäniň derdi-galmagaly gerek däl. Mal-dünýe ýygmagyň aladasy hem, hasraty hem haram. Onuň düşüňjesine görä, bu dünýäniň ahyry ölüm – gubur. Şoňa görä «ýüzüne gülüm-gülüm, ahyry hem ölüm» dünýäniň boş hyýallarynyň zerurlygy ýok. Ol bu dünýäniň gaýgy-gamyny, gussasyny, hasratyny, hatda ölümünü hem inkär edýär. Haka aşyk bolup, yhlasyny päkläp, bakylyga siňmek isleýär. («Magtymguly, her kim hasdyr, Işim derga-

¹ Şol ýerde, II jilt, 281 s.

ha yhlasdyr»). Bu yhlas sopusylygyň yhlasydyr. Bu päklik sopusylyk ahlakynyň päkligidir.

Säher turup, yşkyň kitabyn açsam,
Okap-okap, dürri-manylar saçsam,
Kyrklar-le jem bolup, pyýala içsem,
Künji-meýhanada aýag ýetişe.

Ylmy-kal, ylmy-hal baryn jem etsem,
Şerigat ýolunda daýym göz etsem,
Nebzi-şeýtan – dünýä hyrsyn terk etsem,
Şeraban tehuran bulag ýetişe.¹

Bu setirler Magtymgulynyň galamynyň astyndan çykan setirler. Eger şundan çen tutsaň, şahyryň dünýägaraýşyny sopusylygyň ylmykal, ylmy-hal ýaly taglymy ýörelgeleriniň içinden geçirip, derňemeli bolýar. Sebäbi şahyryň bir ýerde jem etmek isleýän ylmy-kaly – din, şerigat we akyl ýetirip bolýan zatlar hakyndaky ylym bolsa, ylmyhal Taňry bilen bendesiniň arasyndaky ýagdaýynyň syrларыny öwrenmek ylmy, Ylahy yşk ylmy, mistikadyr. Ylmy-hal bilen ylmy-kalyň arasynda bir tapawut bar. Ylmy-hal taglymaty Taňryny tanamak we oňa birleşmek gepleşik arkaly däl-de, diňe güýçli hyjuw we tüýs ýürekden oňa berilmek netijesinde mümkin bolýar diýlip nygtalýar. Emma ylmy-kal Taňryny hakyky tanamak akyl arkaly ýüze çykýar we munda Taňry bilen sözleşmek, syrlaşmak bolýar diýlip düşündirilýär.² Ý.E. Bertels ylmy-kal we ylmy-haly ekstatik ýagdaý we ylhamly söz hakyndaky ylym – diýip häsiýetlendirýär.³

Magtymguly özüniň ýürek hasratyny sopusylyk ruhy-ahlak ýörelgeleriniň çäklerinde egismäge ýykgyň edýär. Şygyr gahrymanynyň yşka düşmek, «säher turup, yşkyň kitabyny açmak», çiltlenler bilen jem bolup, pyýala içmek, meýhanada aýag islemek, nebsi

¹ Şol ýerde, II jilt, 8-9 s.

² Meredow A., Ahally S. Türkmen klassyky edebiýatynyň sözlügi. Aşgabat, 1988, 477 s.

³ Бертельс Е.Э. Избранные труды. Суфизм и суфийская литература. М., 1965, 329 s.

terk etmek ýaly sopuçylyk hyjuwlanmalary onuň ruhy-ahlak hyýal-bentligindäki başdan geçirmeleridir.

Şahyryň sopuçylyk ruhly sygyr gahrymany Ylahy yşka düşen, gözi ýaşly gahryman. Gözýaş Magtymgulyda iki hili ideýa-çeperçilik maksat üçin işledilýär. Birinjiden, ol hiç hili dini reňki bolmadyk, umumy ynsan hasratyny açyp görkezýän çeper detaldyr. Şahyr «gider bolduň öňün başlap, galdy beýtiň gözün ýaşlap» diýýärkä ýa-da «kim-se gülse, kimler ýaşlar gözlerin» diýýärkä, gözýaşy ynsan hasratynyň nyşany hökmünde ulanýar. Ikinjiden, gözýaş şahyryň sopuçylyk heseriniň simwoly bolup, onuň ahlak-ruhy konsepsiýasynyň sopuçylyk ugruny alamatlandyryp gelýär. Gözýaşyň şu ikinji manydaky ulanylyşynda onuň ideýa-çeperçilik gymmaty has agramly gelýär. Gözýaş sopularyň yşky heseriniň, Ylahy kriterileriniň alamatydyr. Ol sopularyň Haka aşykygynyň, Ylahy yşky yhlasynyň, ahlak päkliginiň simwolydyr. Magtymguly özüniň sopuçylyk yhlasynyň saplygyny, yşky joşgunynyň möwjüni aňlatmak üçin, gözi ýaşlylyga çeper detal hökmünde ýygy-ýygydan ýüzlenýär. Şahyryň garaýşyna görä, säher wagty – Hakyň dergähiniň açylyan pursaty. Säher – guşlaryň owazyňa garyp, Haka nalyş etmegiň, yhlasyňy, ynsabyňy päkläp, Ylahy yşky hyrujyňy dolduryp-daşdyryp, gözýaş etmegiň wagty:

Säher wagty gapyl bolmaň, ýaranlar,
Dergahlar açylar çagdyr bu çaglar.
Rehmete duş geldi bu wagt erenler,
Hak nury saçylar çagdyr bu çaglar.

Asy bolma, günähiňden ýanawer,
Özüň tany, menligiňden inewer,
Ýagşy wagtdyr, toba kylyp dönewer,
Ýazyklar geçiler çagdyr bu çaglar.

Ýüz ýyl gezseň ýalançyny sürüban,
Ten topraga döner bir gün eriban,
Ýokluk meýdanynda mejlis guruban,
Menlikden geçiler çagdyr bu çaglar.¹

¹ Magtymguly. Eserler ýygyny. I jilt, Aşgabat, «Ylym», 2013, 417 s.

Şu setirlerde säher wagtyna şahyryň aýratyn üns bilen garandygynyň sebäpleri äşgär ýüze çykýar. Sähere şahyr бүтин барлығыň – älem-jahanyň päkleniş pursaty hökmünde nazar aýlaýar. Säher çagy Hakyň nury seçilýän ýa-da seçilämeginiň in mümkin çagydygy aýratyn nygtalýar. Şonuň üçin şahyr säher çagy gapyl ýatmazlyga çagyryýar. Säher çagyna toba etmegiň in amatly pursaty, päliinden gaýtmagyň aýny wagty, ýazyklaryň, günäleriň geçilýän pursaty hökmünde garalýar. Umuman, ahlak-ruhy päkleniş, kalbyňy arassalaýyş üçin säher-sabalar in amatly pursat bolup, şahyryň şygyr gahrymanyny heýjana salýar.

Şu ýerde Magtymgulynyň sopusylyk filosofiýasyna başbütinleýin siňdirilen başga bir ýagdaýa hem ünsi çekesimiz gelyär. Şahyr ýokarda ýatlanan şygryň dowamynda hem şol ýagdaýa iki gezek ýüzlenýär. Bu, elbetde, ýöne ýere däl. Eýsem, ol nähili ýagdaýka? Eger üns beren bolsaňyz, ýokarky alnan mysallaryň arasynda «özün tany, menliginden inewer», «menlikden gaçylar çagdyr bu çaglar» diýen setirler bar. Şahyr «menlikden inewer», «menlikden gaçawer» diýip, haýsy ahlak-pelsepewi ideýany ündeýärkä? Ony, elbetde, «men-menlik, gedemlik» diýip, düşünmek hem, düşündürmek hem bolardy. Ýöne ol ýöntemligiň çygryndaky pikir bolup galardy. Dogry, şahyryň ahlak garaýyşlarynyň çäginde şol ýaramaz gylyk-häsiýetleriň hem inkär edilýändigini aýtmalydyrys. Ýöne bu şygryň tutuşlygy bilen sopusylyk ruha ýugrulandygyny nazara alsaň (şygryň matlagy (başy) säherde, maktagy (soňy) gözýaşda: – «gözýaşy saçylar çagdyr bu çaglar»), onda bu ýerde «menligiň» sopusylyk ideýa-mazmun ýüküni göterýänligi äşgär bolýar.

Magtymgulynyň sopusylyk hyrkasyna girip, diwanalyk edenligi hakda biziň elimizde maglumat yok. Biz bu ýerde şahyryň şygyr gahrymanynyň sopusylyk ruhy dünýäsine esaslanýarys. Eger şygyr gahrymanynyň ahlak garaýyşlaryna siňňin syn salsaň, onuň sopolara mahsus hudaýhonluk bilen «dem çekýänligini» duýmak kyn däl. Şoňa görä şygyr gahrymanynyň «menlikden inmek», «menlikden gaçmak» ideýasyny öňe sürmegini onuň öz empiriki «Menini» ýeňip geçip, hudaýhonluga siňmegi diýip düşündirýäris. Şahyr öz «Menini» Hakyň keşbinde görmegi ündeýär. Hakyň didaryna gowuşmak, onuň

jemaly bilen birleşmek baradaky sopuçylyk taglymat Magtymgulynyň döredijiliginde «menlikden inmek», «menlikden gaçmak», «özüni tanamak» ideýalary arkaly ýüze çykarylýar. Diýmek, säher nalyş edip, gözýaş dökmegiň aňrysynda öz «menliginden inip», «menliginden gaçyp», «özüni tanap», Hak bilen birleşmek ideýasy ýatýan eken.

Magtymgulynyň sopuçylyk şygryýetindäki gözýaşlylygyň düýp-teýkarynyň bir tarapyňyň sopuçylyk filosofiýasyna ulaşyp gidýändigini öňde ýañzydypdyk. Haka dost bolmak, Haka ýaran bolmak, Hak bilen birleşmek hyjuwyny säher gözýaş dökmek arkaly ýüze çykarýan sopularyň ahlak-ruhy garaýyşlary şahyryň sopuçylyk dünýäni düşündirişine düşek bolup durýar. Şunda onuň ideýa çeperçilik ýaragy köňül päkligi, ruhy arassalyk, mistiki yşky hyruç we gözýaşdyr:

Hak dosty kemelmez, köne jahandyr,
Leyken jahan içre dosty pynhandyr,
Dost bolana bu iki iş nyşandyr,
Ýürek yşkdan dola, dide nem bile.¹

Magtymgulynyň sopulara (dosta, Haka dosta) mahsus nyşan hökmünde öňe süren iki işiniň biri Ylahy yşkdyr, biri hem gözýaşdyr. Şahyryň pikirçe, yşk we gözýaş Haka dost bolmagyň nyşanlary. Bu iki iş – iki nyşan bolsa sopulara mahsus ruhy haly ýüze çykarýan alamatlardyr. Magtymgulynyň sopulara we sopuçylyga öz ideýa-ruhy taýdan ýakynlygyny şol iki nyşanyň – ýüregiň yşkdan, didäniň nemden dolulygynyň üsti bilen ýüze çykarmagy onuň Haka dostluk, hudaýhonluk konsepsiýasynyň urbasyny elekden geçirmäge ýardam edýär. Şahyryň nazaryça, sopular Haka iň ýakyn adamlar. Olar Hakyň dostlary we ýaranlary, olara dil ýetirmek Haka dil ýetirmek bilen barabar bir zatdyr:

Eý, akyly aryg ýigit, munda gel,
Birniçe sözüm bar, jandan gulak sal,
Nirde derwüş görseň, baryp, alkyş al,
Derwüşden ýeg hiç kim ýokdur Hudaýa!

¹ Şol ýerde, I jilt, 428 s.

Tamugyň dykanjy zekatsyz baýdyr,
Derwüşe tagn eden segi-bijaýdyr,
Derwüş ýerde — derýa ýa gökde Aýdyr,
Doňuz derýa neýlär, it üýrüp Aýa.¹

Bu setirlerden şeýle hakykat gelip çykýar. Akyl ýetirişiň magtymguluçylyk aýtymynda sopular keramatly kişiler. Sebäbi olar Hakyň dostlary, Hakyň keremine duçar bolanlar. Haka sopudan ýagşy ýarany tapmak kyn. Şoňa görä olaryň alkyşyny almak, Magtymgulynyň pikirçe, Allanyň alkyşyny almak bilen barabar. Olar Hak nazary düşen serhoş kişiler («Hak nazaryn salan bir serhoş ýigit»). Sopulyk serhoşlugyna düşeni üçin, olara ýaňsy bilen garamak, gyýjytly bakmak Hakyň näetlemesine duçar bolmak howpuny salýar. Magtymgulynyň düşüňjesine görä, sopularyň arkasynda Hudaý bardyr. Şonuň üçin sopulary ýaňsylajak bolmak özüni masgaralamaklyga alyp barar. Has takygy, şygyrda nygtalyşy ýaly, doňzuň ýer dörüp, derýa kâr edip bilmeýşi deýin ýa-da itiň gökdäki Aýa üýrüp, masgara bolşy kimin özüni ryswa etmegiň mümkin. Şonuň üçin Magtymgulynyň garaýşyça, iň gowusy «nirde derwüş görseň, baryp, alkyş al». Belki, derwüşini alkyşy seniň üstüne Hakyň nury bolup döküler. Ine, Magtymgulynyň ýokarky setirleriniň emelsizräk düşündirilişi şeýle manyny berýär. Şunlukda, şahyr sopuçylygyny hemme adamda Hakyň keşbini görýän «enel-Hak, men – Hak» taglymatyna düzediş girizýär. Magtymgulynyň garaýşyça, hemme adaman Hakyň jemalyny gözlemeli däl. Onuň üçin derwüşler didara iň ýakyn ynsanlar. («Derwüşden ýeg hiç kim ýokdur Hudaýa»). Belki, şahyryň hamraklyk bilen derwüşleri goraglamagynyň durmuşy köki hem şundadyr.

Ýer diregi, Gök paýasy,
Derwüşleriň dogasydyr² –

diýip, güwä geçýän şahyryň olara keramatly kişiler hökmünde

¹ Şol ýerde, I jilt, 446 s.

² Şol ýerde, I jilt, 278 s.

garandygynyň uýy iki däl. Şonuň üçin şahyryň ahlak konsepsiýasy sopusylygyň çäklerinde kemala gelen ruhy-ahlak garaýyşlardan ugur alýar. Sopusylyk filosofiýasy şahyra dünýä akyl ýetirmegiň baş ýörelgesi bolup hyzmat edýär. Şeýle bolansoň onuň şygry gahrymany sopusylyk hyrkasyny egne atan gahryman hökmünde orta çykýar. Şygry gahrymanynyň ruhy dünýäsi özüne sopularyň dünýäsinde ahlak taýdan päklenmek, dertli ýüreginiň hasratyny gowzatmak, gamkeşlik bilen joşup duran kalbynyň gussasyny egismek üçin ruhy gaçybatalga tapýar.

Şahyryň ulug Türküstany baglan sopynyň – Hoja Ahmet Ýasawynyň şahsyýetine ýygy-ýygydan ýüzlenmeginiň sebäbi hem şundadyr. Çünki ol şahyryň aňlaýşynda, Hak nazary düşen, sopulyk serhoşlugynyň çür başyna çykan keramatly kişi:

Kyldy oňa Hak rehmet,
Nury-tejelli gudrat,
Hyrka geýen Hoja Ahmet,
Saýramdadyr-Saýramda.¹

Magtymguly üçin keramat bolup görnen sopularyň başdan geçirmeleriniň, ýaşayyş durmuşlarynyň döwran bolup, salgym atmagynyň sebäbi hem Hoja Ahmediniň sopusylyk ruhuna «Nury-tejelli» gudratyň ýalkymynyň düşenligindedir. Şahyr başga bir ýerde «Möwlam nazar salsa, döwlet ýar olar» diýip, meseläni has aýdyňlaşdyrýar. Magtymgulynyň sopusylyk ahlak konsepsiýasynyň çäklerinde wagyz-nesihat edýän şygry gahrymanynyň häsiýet bitewiliginiň hem säher turup, doga kylan, guşlar bilen nalyş eden, didelerini nemden püre-pürläp, gözýaş döken sopularyň ruhy-ahlak hallary bilen sepleşip gidýändigindedigini görmek kyn däl:

Köňül aýdar: halkdan galyp,
Gezsem daglar-daşlar bile.
Ýazygymy ýada salyp,
Ýüzüm ýuwsam, ýaşlar bile.

¹ Şol ýerde, I jilt, 276-277 s.

Doga kylyp, säher wagty,
Nalyş kysam guşlar bile.¹
Doga kysam, dergahe duş gelermi?
Säher turup, Biribara ýüz ursañ.

Säher turup, nalyş kysañ Hudaýa,
Güne gol göterip, ýalbarsañ Aýa.²

Il gözünçe ýüz ýyl tagat kylandan,
Ýagşydyr bir säher gözden ýaş gelse.³

Ýüz mün günä ýok eýlä,
Säher gözden ýaş gitmek.⁴

Säher turmak, doga kylmak, nalyş etmek, ýazygyňy ýada salmak, döwletli döwran islemek, dergähe ýetmek höwes, ahy-pygan çekmek, gözýaş dökmek mysal alnan setirleriň şahyrana keşpler ulgamyny bitewileşdirýän alamatlardyr. Olar sopusylyk sygryýetiniň şahyrana keşpler dünýäsini bezeyän çeperçilik serişdeleridir. Bitewilik bu ýerde diňe serişdelerde hem däl. Bitewilik olaryň keşpleýin ýüze çykýan ideýa-çeperçilik ruhundadyr, sygyrlaryň süňnündedir. «Yşky zyýada güýçlenip», «heddin bilmeý, aşa joşa düşen» sygyr gahrymanynyň ahlak-ruhy konsepsiýasyndadyr. Eýsem, bu konsepsiýa nämäden baş alyp gaýdýarka? Ol «Her eşýadan ýar sypatyn ders aldym» diýip, şahyryň özüniň boýun alşy ýaly, «Her eşýadan ýar jemaly eks eden» sopusylyk hudaýhonlugyndan gözbaş alýar.

Gözbaş weli, şahyryň garaýşynda, edil salgymy ýada salýar. Oňa ýetmek kyn hem agyr. Gözbaş barýan ýol juda uzak, ýük hem agyr. Üns berseň, ömrüň gysgalygyndan adam üçin bu pany dünýäde berlen wagtyň juda azlygyndan zeýrenip, şu babatda adalat agtaryp, Hakyň ýoluna çykan sygyr gahrymany bu ýolda özi üçin uly bir hakykaty açýar: ýol – uzak, ýük – agyr. Elbetde, ýol diýlende, agyr mähelleli şäherlerde, galalarda, kentlerde saglap ýatan şaýollary göz

¹ Şol ýerde, I jilt, 252-253 s.

² Şol ýerde, I jilt, 507-508 s.

³ Şol ýerde, I jilt, 393 s.

⁴ Şol ýerde, I jilt, 251 s.

öňüne getirmeli däl. Sopusylyk taglymatynda ýol – Hakyň dergähine barýan mistiki ýol. Ol sopynyň ruhy-ahlak kämilliginiň ýoludyr. Ýük diýlende hem şonuň ýaly. Ol kileläp ýa tonnalap ölçäp bolýan ýük däl. Ýük – Hakyň dergähine ýetmek üçin ýola düşen sâligiň (ýolagçynyň – sopynyň) Hakyň öňündäki borçlary, ol ruhy-ahlak päklenişiniň, ruhy-ahlak kämilliginiň ýüküdür. Ýol mistiki yşkyň ýoludyr, ýük mistiki yşkyň ýüküdür. Şygyr gahrymany sopusylyk yşk ýoluna düşüp, ine, şol ýoluň uzakdygy, ýüküň bolsa agyrdygy baradaky hakykata akyl ýetirýär.

Akyl ýetirişiniň bu basgançagy şygyr gahrymanynyň ruhy dünýäsini lerzana salan basgançakdyr. Ýoluň yrakdygy, ýüküň agyrdygy baradaky hakykatyň üstüni açmak şygyr gahrymanynyň wagt taýdan örän uzak möhletli ruhy ejirleriniň we ezyetleriniň başy bolýar. Eger şeýle bolmadyk bolsa, onda şahyr bu meselä beýle sansyz- sajakсыz gezekler dolanyp baryp durmazdy:

Menziller yrakdyr, ýükler agyrdyr,
Irteräk terpeniň, giçdir, ýaranlar.¹

Agyrdyr heňňamlar, uzakdyr ýollar,
Soraşsa ýigitler, sözleşse diller,
Baharda açylan reňbe-reň güller,
Bir pasyl açylar – ýaza myhmandyr.²

Menzil iki, ýol yrakdyr,
Anyň pikrin kylan barmy?³

Dergähiňden derman dileneý niçe,
Uzyn ömrüm sagýyn sarp etdim hije,
Ýük agyr, ýol yrak, garaňky gije,
Jan hem jöwlan urar çykмага tenden.⁴

¹ Şol ýerde, II jilt, 80 s.

² Şol ýerde, I jilt, 441 s.

³ Şol ýerde, I jilt, 308 s.

⁴ Şol ýerde, II jilt, 139 s.

Bellemeli tarapy, ruhy-ahlak kämilligine ýetmegiň ýolunyň yrakdygy, ýüküniň agyrdygy baradaky hakykat ömrüň gysgalygy hakyndaky ozal akyl ýetirilen hakykatyň üstüni tutuşlygyna örtüp bilmeýär. Şahyr ruhy kämillige ýetmegiň alyslygyny we güzaplylygyny ömrüň gysgalygyny nygtamak bilen utgaşykly öňe sürýär. Şu iki uly hakykatyň üstüniň açylmagy şahyra başga bir ideýa rowanlyk bermäge ýol salgy berýär. Şonuň üçin Magtymguly bularyň üstüne ýene bir hakykaty sepläp goýberýär. Netijede, sopusylyk ruhly sygyrlaryň başy üç meselede jemlenýär. Ony şahyryň öz sözleri bilen aýtsak, şeýle netijeleri alarys:

1. «Menziller yrakdyr, ýükler agyrdyr».
2. «Pursat kemdir, ömür azdyr».
3. «Azygyň taýýary kyl, kerwen çekilmesden burun».

Oňurgaladyp öňe çykarylan şu üç mesele ruhy kämilligiň sopusylyk maksatlarynyň irki başgançaklarynyň talaplaryny özünde jemleýär. Talap şu üç hakykata akyl ýetirmekdedir. Şahyryň pikiriçe, menziliň yrakdygy, ýüküň çökderligi, pursatyň kemligi, ömrüň azlygy hiç bir jähtden «azygyň taýýary kylmak» maksadyna kölege salmaly däldir. Gaýtam, Magtymguly birinji iki hakykaty aýratyn nygtamak bilen üçünjiniň («Azygyň taýýary kylmak») amala aşmagyna itergi bermek isleýär. Üçünji hakykat bolsa o dünýä azygyňy gazanmaklygyň, o dünýä aladasy bilen ýaşamaklygyň zerurlygyny ündeýän hakykat. Bu öwüt-ündewler Magtymgulynyň real dünýä hakykaty filosofiyasynyň ýüze çykaran, döreden we ösdüren taglymatyndan gelip çykýar. Ol taglymat bolsa akyl ýetirişiň şeýleräk netijesine esaslanýar:

Bu dünýä yüzüne gülüm-gülümdir,
Pişesi jepadyr, jebr-u zulumdyr,
Her niçe ýaşasaň, ahyr ölümdir,
Eziz janlar tende bize myhmandyr.

Magtymguly, aýdar, iller sözümdе,
Ölüm ýadymdadyr, gorky gözümdе,
Her niçe ýaşasaň ýeriň yüzünde,
Adam ogly baş gün duza myhmandyr.¹

¹ Şol ýerde, I jilt, 442 s.

Şygryň bütin ideýa-çeperçilik gymmaty myhman hem myhmançylyk düşünjeleriniň şahyrana keşp derejesine ýetirilenligi bilen baglydyr. Myhman şahyrana keşbiniň sopusylyk reňkler, öwüşginler bilen bezelen şekili mazmuna aýak diräp, örboýa galýan şahyrana keşbiň däl-de, tekstiň astynda galýan şahyrana keşbiň şekilidir. Ýöne ol abstraktlygyň dumanýnda öçügsi görünýän şahyrana keşp ýa-da salgym däldir. Ol anyk çeperçilik netijelere esaslanýan anyk şekilli gizlin şahyrana keşpdir. Bu ýerde anyklyk nämede? Anyklyk dünýäniň şatlyk-şagalaňdan doly öý şeklinde göz önüne getirilip, töründe ajal torunyň gurlanlygyndadyr. Ynsanyň şeýle öýe myhman bolýanlygynyň nygtalmagyndadyr. Bu şygyrda aýdyň ýüze çykýan şahyrana keşpler ulgamy – dünýä – baş gün duz – myhman; o dünýä – bakylyk – öý eýesi. Olar (myhman we öý eýesi) özleriniň tutuş oňlaýan hem garşy bolýan pikirleri bilen sopusylyk şygryýetiniň çeperçilik äleminiň bezegleri bilen beslenen keşplerdir. Şahyr bu ýerde şol däpleşen çeperçilik äleminiň çäginde söz açýar. Şeýle däpleýin söz açmak Magtymgulynyň sopusylyk tapgyryna girýän şahyrana eserleriniň hemmesine mahsusdyr. Sebäbi Magtymgulynyň döwrüne çenli sopusylyk özüniň tutuş taglymaty we çeperçilik dünýäsi bilen däpleşmek häsiýetine eýe bolupdy.